

BREZİLYA'DA GELENEKSEL ÇÖMLEKÇİLİK SANATI VE FLORIANOPOLİS ÖRNEKLERİ¹**TRADITIONAL POTTERY IN BRAZIL AND SAMPLES OF FLORIANOPOLIS**Sibel Sıdıka Sevim ²Ezgi Hakan Verdu Martinez ³Cemalettin Sevim⁴**ÖZ**

Çömlekçilik, insanların kap ihtiyacından doğan, ancak tarihsel süreç içerisinde üretilen ürünlerin dekor, desen, form açısından özgünleştiği en eski sanatlardan biridir. Bu sanat zaman içinde bulunduğu toplumların kültürlerinden etkilenerek geleneksel yapıya bürünerek değişik biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Bir Güney Amerika ülkesi olan Brezilya çok farklı inanç ve kültürlerden gelen insanlardan oluşmaktadır. Ülkede çömlekçilik, tarihsel süreciyle kıyaslandığında, günümüzde yeterince gelişmemesine rağmen, farklı uygulamalar görülmektedir. Bu çalışmada Brezilya'daki geleneksel çömlekçilik sanatının bugünkü durumu ve yapılan çalışmalar incelenerek, örnekler sunulmaktadır. Bu çalışma ile Türkiye ve Brezilya çömlekçiliğini kıyaslama ve değerlendirme açısından veri olanağı sağlanmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Brezilya, Çömlekçilik, Seramik, Geleneksel.

ABSTRACT

Pottery is one of the ancient arts arising because of the cup need of human beings. This art starts to play role in the traditional structure of communities in time effected by the culture. Pottery appears in different manners such as gifts and souvenirs, besides art of container pots and vessels. Brazil public is made up of people from many different cultures and religions. Even though pottery art doesn't seem to develop, it appears in different applications. This Project points a section from the pottery art and production with examples and evaluates the situation of today. This research presents an opportunity for database to compare the pottery tradition of Turkey with Brazil with a general overview.

Keywords: Brazil, Pottery, Ceramics, Traditional.

¹ Başvuru Tarihi: 12.05.2015 - Kabul Tarihi: 17.11.2015

* Bu makale Anadolu Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri tarafından desteklenen (Yayın Teşvik Projesi No:1306E224), "Anadolu ve Orta-Güney Amerika Ülkelerindeki Geleneksel Seramik El Dekorlarının Karşılaştırılması" başlıklı proje kapsamında hazırlanmıştır.

² Prof., Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, sssevim@anadolu.edu.tr

³ Doç., Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, ehakan@anadolu.edu.tr

⁴ Yrd.Doç., Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, csevim@anadolu.edu.tr

1. GİRİŞ

Her toplumun kendi tarihsel süreci içinde gelişen yapısına ve geleneklerine bağlı bir kültürü vardır. Kültür, içinde bulunduğu toplumun kimliğini oluşturur ve onu diğer toplumlardan ayırır. Brezilya kültürü, Güney Amerika kıtasında Avrupalılar tarafından 16. yy'da büyük kıtanın keşfedilmesi sonucu Portekiz koloni döneminde geniş bir coğrafyada şekillenmeye başlamıştır. Keşiften sonra resmi olarak 515 yıllık geçmişi olan Brezilya, başta yerli halklar, keşfi yapan Portekizliler, sömürgesi olduğu İspanya, zenciler ve farklı ülkelerden gelen göçmen birçok halkın bir arada yaşadığı Güney Amerika kıtasının en büyük ülkesidir. Bu topraklarda yaşayan toplumlar yeni bir karma kültür yaratarak, günümüzdeki Brezilya kültürünü oluşturmuşlardır.

2. BREZİLYA'DA ÇÖMLEKÇİLİĞİN TARİHİNE GENEL BAKIŞ

Her ne kadar Brezilya'da seramik sanatı Portekizlilerin ülke topraklarına ayak basmasıyla başlamış gibi görünse de, aslında tarih öncesi çağlardan günümüze kalan çömlekler bu kültürün antik çağlara dayandığını göstermektedir. Keşiften önce yerli halklara ait en erken sanat tarihi kayıtları M.Ö. 13.000'e ait mağara resimlerine tarihlenirken, M.Ö. 800-M.S. 1400 yılları arasında üretilmiş Marajoara çömlekleri seramik sanatının ilk önemli örnekleridir. Brezilya'nın kuzeyinde Amazon nehrinin ağzında Marajo adasında üretilmiş bu toprak kaplar hayvan ve insan figürleriyle geometrik bezenmiş, başta gömü ve tören amaçlı vazolar olmak üzere (Görsel 1-2-3), daha çok çanaklar, figüratif formlar ve takı gibi aksesuarlar olarak dikkat çekmektedir.

Görsel 1. 2. 3. Marajo adası gömü töreni ve mezar kapları çömlekleri, M.Ö. 800 -M.S. 1400

3. BREZİLYA'DA GELENEKSEL ÇÖMLEKÇİLİK SANATININ GELİŞİMİ VE YEREL SANATÇILAR

Geleneksel sanatlardan çömlekçiliğin alt yapısı üzerinde gelişerek çağdaş sanatlar arasında yer alan seramik sanatı toplumlara göre değişiklik gösteren bir yapıya sahiptir. Her kültür kendi özgün geleneksel çömlekçilik sanatını yaratır. Bu nedenle çömlekçiliğin de seramik sanatının da içinde bulunduğu toplumun etkilerini taşıdığı görülmektedir. Toplumlar, geçmişten gelen kültürü, deneyimleri ve gelenekleri içinde bulunduğu çağa ışık tutmaktadır. Bu bağlamda Brezilya'daki günümüz çömlek üretimine bakıldığında geçmişte üretilen ürünlerdeki form, dekor, desen yani genel karakteristik özellikler açısından tarihsel izlere fazla rastlanmadığı gözlemlenmiştir. Bu duruma örnek olarak Amazon bölgesi yerli halkının kap ihtiyacından doğan, el ile üretilen sırsız tencere, basit mutfak kapları ve dini figürler ile geleneksel üretimin şekillendiği dikkat çekmektedir.

Brezilya'da çömlekçiliğin izini sürdüğümüzde farklı bölgelerde üretimlere rastlanmaktadır. Bunların en bilinenleri Amazon bölgesi, Ceará, Pernambuco, kuzeydoğu Brezilya'da yer alan Bahia, Minas Gerais ve güneyde São Paulo'dur. Her bölgeye ait üretim, renk, çamur, dekor ve biçim farklılıklarından kaynaklanan kendine özgü karakteristik özellikler taşımaktadır. Yapılan çömlerde genellikle elle şekillendirme yönteminin kullanıldığı dikkat çekerken, torna ile şekillendirilen ürünler de bulunmaktadır. Kullanım kapları ve geleneksel formların dışında meşhur yerel zanaatkarlar arasında kendine özgü dekorsuz formlar üretenler dikkat çekmektedir. Bu formlara örnek olarak; kırmızı çamurla yerel karakterlerin reproduksiyonlarının yapıldığı Kuzeydoğu Pernambuco'da Manoel Gomes de Silva tarafından üretilen pişmiş toprak aslanlar gösterilebilir (Görsel 4-5) . Kıvrıkcık yeleli aslanlarıyla 1960'larda meşhur olmuş olan Nuca takma isimli usta Manoel Gomes de Silva'nın oğulları da onun mesleğini devam ettirmektedir.

Görsel 4. 5. Pernambuco'lu Manoel Gomes de Silva, pişmiş toprak aslanlar

Pernambuco'da pişmiş toprak heykelleri ile geleneksel çömlekçiliğe farklı boyut kazandıran Maria Amelia da Silva Amelia, Severino Vitalino, Jose Joaquim da Silva Zezinho Tracunhaén, diğer önemli yerel sanatçılardır (Görsel 6-7-8).

Görsel 6. Maria Amelia da Silva Amelia melekler

Görsel 7. Jose Joaquim da Silva Zezinho dini figürler

Görsel 8. Severino Vitalino, mülteciler

Kuzey Minas Gerais'ta ve Jequitinhonha'da ise daha açık renkte, ağaç, insan ve hayvan biçimli popüler figürler dikkat çekmektedir (Görsel 9-10).

Görsel 9-10. Geleneksel yerel çömlek örneklerinden, 2014, Vale do Jequitinhonha

Günümüzde Brezilya'nın geleneksel el sanatlarından olan çömlekçiliğin geçmişten gelen etkin bir kültürel etkisi görülmemektedir. Bu nedenle çömlekçilik sanatı gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi modern çağın çağdaş üretimlerinden etkilenmiştir. Geleneksel çömlekçilik sanatının gerekli ilgi ve desteği görmemesi nedeni ile eski üretimlerin kötü tekrarlarından dolayı çömlekçilik durma noktasına gelmiştir. Bunun nedeni mevcut atölyelerin üretim olanaklarını günümüz şartlarına göre yenileyememesi ve çağdaş beklentiler doğrultusunda geleneksel üretimlerini geliştirememeleridir. Diğer bir neden ise beğenilerin ve beklentilerin değişmesi olarak düşünülebilir. Geleneksel üretim ve çalışmaların yapıldığı atölyeler incelendiğinde çamur tornasında geleneksel tencereler, su kapları, vazolar, saksılar, çay kapları ve günlük yaşamdan insan figürlerinin geleneğe bağlı şekilde üretimlerinin yapıldığı görülür.

4. FLORIANOPOLIS ÖRNEĞİ: ÇÖMLEK ATÖLYELERİ

Güney Brezilya'da bulunan Florianopolis'te geçmişte 40 adet atölye ve 100 adet çömlekçi bulunurken, günümüzde yalnızca 2 atölye kalmıştır. Portekiz'de doğan çömlekçilik geleneği Brezilya'da da güçlü ve yaygınken günümüze gelindiğinde değerini yitirmiş olduğu dikkat çekmektedir. Seramik üretimi konusunda ülkede devlet desteğinin yanı sıra halkın ilgi göstermesine rağmen, çömlekçiliğin yeterince sahiplenilmemesinden dolayı üretimin yetersiz olduğu görülmektedir.

Araştırma kapsamında Florianopolis'te incelenen en önemli atölyelerden birisi olan Escola de Oleiros, halka çömlekçiliği öğretmek ve tanıtmak için açılmış, 20 yıllık geçmişi olan aynı zamanda okul gibi hizmet veren bir atölyedir (Görsel 11). Dede, baba ve 2 oğul yani üç kuşak bu atölyede üretimin yanı sıra halka açık kurslar düzenlemişlerdir. Günümüzde Uson Santos ve kardeşi Uvo dos Santos bu okulda geleneği sürdürerek çalışmalarına devam etmektedir. Atölyenin amacı geleneksel formları yenileyerek üretmek ve bu konuda eğitim vermeyi sürdürmektir. Lourival Medeiros (Görsel 12), burada eğitim veren seramik sanatçılarından olup, ayrıca kendi atölyesinde, üretim ve çalışmalarını sürdürmektedir.

Görsel 11. Escola de Oleiros, Florianopolis'te seramik okulu

Görsel 12. Lourival Medeiros, Florianopolis seramik okulu profesörü

Oleiros Okulu ve atölyesinin binası geleneksel çömlek üretimi yapılacak şekilde özel olarak inşa edilmiştir. Atölyenin ihtiyacı olan seramik çamuru merkeze 15 km uzaktan çıkartılarak getirilmektedir. 1150 °C'ye dayanıklı olan bu çamur, çeşitli yöntemlerle el ve torna ile şekillendirmede ayrıca testi ve güveç gibi geleneksel formların üretiminde kullanılmaktadır (Görsel 13-14-15). Atölyede verilen eğitimlerde mesleği öğrenen kursiyerlere kendi atölyelerini kurarak yeni formlar yaratmaları için devlet desteğinin olduğu belirtilmiştir.

Görsel 13. Pote (testi) su testisi, Su Filtresi

Görsel 14. Moringa (boyunlu testi) suyu soğutma ve içmek için

Görsel 15. Panela (Güveç) geleneksel feijoada yemeği için

Çömlekçilik Brezilya'da toplumun öncelikli el sanatları arasında yer almadığından üretilen ürünlerdeki çeşitlilik ve günlük kullanımdaki talep azlığı nedeni ile tüm dünyada olduğu gibi toprak kapların yerini plastik ve diğer malzemelerden üretilen ürünler almıştır. Beğenilerin değişimi, ham maddenin kalitesinin düşüklüğü ve teminindeki zorluk, üretim

güçlüğü ve maddi imkânsızlıklar, yapılan araştırmalara göre bu bölgedeki atölyeleri sıkıntılara sokmaktadır.

Bu nedenle Brezilya'da çömlekçilik sanatı kendi içerisinde gelişme gösteremediğinden gerekli atılımı yapamamıştır. Brezilya'da üretilen geleneksel çömlekçi ürünlerinin; genel olarak elde, tornada ve kalıba basılarak kaba bir şekilde üretildiği görülmektedir (Görsel 16). Atölyeler kullanacakları seramik bünyeyi doğadan çıkararak ilkel yöntemlerle hazırlamaktadırlar. Çamurun kalitesini arttıracak girişimlerde bulunulmadığı için üretilen ürünler kalın yapıda olup, genellikle perdahlı, yaklaşık 1000 °C saydam sırlı ya da sırsız oldukları dikkat çekmektedir. Şekillendirme ise genel olarak çömlekçi tornasında yapılmaktadır (Görsel 17).

Görsel 16. Moacir Atölyesinde tornada çalışan 3. Kuşak usta

Görsel 17. Algıdar, bulaşık ve balık kapları

Üretilen ürünlerin pişirimi ise; odunlu, elektrikli, gazlı olarak yerel imkânlarla yapılmış basit fırınlarda gerçekleşmektedir (Görsel 18). Bu fırınlarda homojen bir pişirim gerçekleşmediğinden, bu durum ürünlerin kalitesine de olumsuz olarak yansımaktadır. Ürün çeşidinin azlığı ve kalitesi geleneksel ürünlerin satıldığı yerlerde satışı da olumsuz etkilemektedir.

Görsel 18. Escola de Olaires Atölyesinde kullanılan Odunlu Fırın Atölyesi, Florianopolis

5. BREZİLYA'DA HEDİYELİK SERAMİK ÜRÜNLER

Brezilya'da çömlekçi ürünlerinin yanında satışa ve turizme yönelik Brezilya kültürünü yansıtan hayvan, yerli kadın ve erkek figürleri gibi dekoratif ürünler de atölyelerde üretilmektedir (Görsel 19). Bu ürünlerin üretimi ve pişirimleri yapıldıktan sonra sentetik boya kullanılarak Brezilya kültürüne has canlı renklerle boyanmaktadır. Tamamen kendi kültürlerini yansıtan bu ürünlerin turistik eşya olarak yaygın bir şekilde geleneksel ürünler bulunan merkezlerde satıldığı görülmektedir.

Görsel 19. Brezilya'da hediyelik eşya olarak üretilen renkli seramikler

Son zamanlarda tamamen ticari kaygılar ön plana çıkarılarak yoğun bir şekilde üretilen bu ürünler ile geleneksel kap sanatından ve gerçek kimlikten uzaklaşıldığı görülmektedir. Bu durumda sentetik boyanın ve sentetik malzeme ile yapılan dekorun altında kalan seramiğin ve geleneksel üretimin hiçbir önemi kalmamaktadır (Görsel 20-21). Benzer durum Türkiye'de de yaşanmakta olup bu şekildeki üretim biçimi geleneksel ve çağdaş seramik sanatı açısından üzücüdür.

Görsel 20.21. Brezilya'da hediyelik eşya olarak üretilen sentetik boyalarla renklendirilmiş seramikler

6. SONUÇ

Sonuç olarak Brezilya'da da geleneğin sürdürülme çabası; maddi imkânsızlıklar ve çağın beklentilerinden dolayı geleneksel çömlekçilik sanatının bozulması ve yozlaşması ile sonuçlanmıştır. İçinde bulunduğu olumsuz koşullara rağmen bu sanatın varlığını sürdürme çabası devam etmektedir.

Brezilya'da çömlekçiliğin çağdaş boyutta sürdürülebilmesi için özünden uzaklaşmadan çıkış yolları aranması önemlidir. Bu geleneğin ve kültürün çağa yenik düşerek sonlandırılması halinde yüz yıllardan beri gelen çömlekçilik sanatı unutulacaktır. Bu aşamada amaç kültür ve geleneğin en iyi şekilde taşınarak gelecek nesillere aktarılması olmalıdır. Bu durumda hediyelik eşya ile geleneksel çömlekçilik sanatının farklı kategorilerde değerlendirilmesi gerekmektedir. Yüzyıllardan beri gelen geleneksel sanatlardan çömlekçilik sanatının turistik eşya üretimi içinde yok olması, bu anlamdaki geçmişin kaybolması demektir. Tüketicinin bilinçlenmesi ve gelenekselin orijinal yapısına sahip çıkılması ile yaşanan yozlaşma önlenebilir. Türkiye'de olduğu gibi Brezilya'da da görülen geleneksel formların sentetik boya ile boyanması, dekorlanması çok etkin olmayan çömlekçiliği gerçek kimliğinden uzaklaştırmaktadır. Çömlekçilik toplumlara ve kültürlere göre değişen insanlığın ortak bir değeridir. Bütün dünyada olduğu gibi Brezilya'da da geleneksel çömlekçilik sanatının yok olmaya yüz tuttuğu ve var olma savaşı verdiği dikkat çekmektedir. Bu savaşın sonucu geleneksel sanatın sürdürülmesi açısından önem taşırken, Brezilya toplumunun sahiplenmesi ve verdiği değer ile yön bulacaktır.

KAYNAKÇA

Kaynak Kişiler

Lourival Medeiros, Florianopolis Seramik Okulu Profesörü, Florianopolis.

Luiza Crist, Seramik Sanatçısı, Florianopolis.

Rosanna BOortolin, Santa Catarina Üniversitesi Seramik Bölümü Öğretim Elemanı, Florianopolis.

Olaria do Moacir, Moacir Atölyesi, Florianopolis.

Fotoğraflar

Sibel Sevim, Cemalettin Sevim, Ezgi Hakan Verdu Martinez, (2015).

Marajoara culture, (2015). http://en.wikipedia.org/wiki/Marajoara_culture

Ceramics of indigenous peoples of the Americas, (2015). http://en.wikipedia.org/wiki/Ceramics_of_indigenous_peoples_of_the_Americas#/media/File:Cylindrical_vessel_Collecti on_H_Law_170_n2.jpg